

8. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 26 червня 2014 р. у справі № 643/8458/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44540892>.
9. Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 6 жовтня 2015 р. у справі № 263/12008/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51998681ю>.
10. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 1 вересня 2015 р. у справі № 200/18070/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49527403>.
11. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 21 березня 2016 р. у справі № 711/2242/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56732322>.
12. Ухвала Печерського районного суду від 11 квітня 2017 р. у справі № 757/20709/17-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66130318>.
13. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 8 травня 2018 р. у справі № 11-сс/796/2199/2018. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73900453>.
14. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 27 лютого 2018 р. у справі № 760/4631/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72558876>.
15. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпра від 1 серпня 2018 р. у справі № 204/5536/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75610828>.
16. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 12 вересня 2018 р. у справі № 761/34445/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76466939>.
17. Фаринник В.І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2018. 565 с.

УДК 343.147

ПОРЯДОК ОГЛЯДУ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PHYSICAL EVIDENCE EXAMINATION PROCEDURE DURING THE TRIAL IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Фігурський В.М.,

*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Тимошук В.С.,

*аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглядається порядок проведення одного з різновидів судового огляду у кримінальному провадженні – огляду речових доказів. На підставі аналізу відповідних норм КПК України, вивчення судової практики, критичної оцінки позицій дослідників автори подають своє бачення питань, що входять до предмету дослідження. Так, ними обґрунтовано позицію, що речові докази можуть оглядатися під час судового розгляду як за ініціативою суду, так і за клопотаннями учасників судового провадження. Наведено додаткові аргументи стосовно того, що судовий огляд речових доказів, що знаходяться поза приміщенням суду, відбувається за правилами, встановленими для проведення огляду на місці. Доведено, що судовий огляд документів з ознаками речовими доказами, належить здійснювати у порядку, визначеному ст. 357 КПК України. Обґрунтовано висновок, що назва ст. 357 КПК України «Дослідження речових доказів» є значно ширшою, ніж її зміст, оскільки редакція цієї статті містить правове регулювання тільки першого з наведених способів дослідження речових доказів. Тому назву ст. 357 КПК України виправдано відкоригувати, відобразивши в ній основний спосіб дослідження речових доказів, та найменувати її «Огляд речових доказів». Підтверджено, що речові докази мають знаходитися в будівлі, в якій відбувається судове засідання (крім випадків неможливості доставки їх у приміщення суду та необхідності додержання особливих умов зберігання речових доказів). Аргументовано, що судовий огляд речових доказів не може бути замінений оголошенням протоколів, складених за результатами проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, в яких пояснене походження та здійснений опис цих джерел доказів. Суд не вправі оголосити такий протокол і тоді, коли речовий доказ не можна доставити в судове засідання. У такому разі належить провести виїзне судове засідання з метою огляду цього речового доказу. І лише у випадку неможливості судового огляду речових доказів через їх втрату чи зіпсування внаслідок неналежного порядку зберігання допускається оголошення протоколу, в якому міститься поява та опис цих речових доказів, а також демонстрація фото- або відеоматеріалу огляду таких об'єктів у стадії досудового розслідування.

Ключові слова: судовий огляд, речові докази, виїзне судове засідання, суд, учасники судового провадження.

The article deals with the procedure for conducting one of the varieties of judicial inspection in a criminal proceedings – a physical evidence examination. Based on the analysis of the relevant norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the study of law enforcement practice, the critical assessment of the positions of researchers, the authors present their views on the issues that are part of the subject of research. Thus, they substantiate the position that physical evidence may be examined during the trial, both at the initiative of the court and at the request of the participants in the proceedings. Additional arguments are provided that physical evidence examination outside the courtroom takes place in accordance with the rules established for on-site inspections. It is proved that a document inspection with signs of evidence is to be carried out in accordance with the procedure stipulated in art. 357 Criminal Procedure Code of Ukraine. It is substantiated that the title of Art. 357 Criminal Procedure Code of Ukraine "Investigation of material evidence" is much broader than its content, since the wording of this article contains the legal regulation of only the first of the following methods of studying material evidence. Therefore the name of art. 357 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is justified to correct, reflecting in it the basic way of studying material evidence, and to name it "Review of material evidence". It is confirmed that material evidence must be kept in the building where the court session is held (except in cases when it is impossible to deliver them to court premises and the necessity to observe special conditions for the storage of material evidence). It is argued that judicial review of material evidence can not be replaced by the announcement of protocols drawn up on the basis of the results of conducting relevant investiga-

tive (search) actions, in which explanation of origin and description of these sources of evidence was made. The court does not have the right to declare such a protocol also when material evidence can not be delivered to a court session. In this case, a visiting court session should be held to review this material evidence. And only in the case of the impossibility of judicial review of material evidence, due to their loss or deterioration due to improper storage, a declaration of a protocol containing the appearance and description of these material evidence, as well as a demonstration of photo or video material for the inspection of such objects in the stage of pre-trial investigation, is allowed.

Key words: judicial inspection, physical evidence, field trial, court, participants in court proceedings.

Постановка проблеми. Порядок проведення судового огляду становить невід'ємний елемент процесуальної форми цієї процесуальної дії. За об'єктом законодавець виокремлює три види судового огляду: огляд речових доказів (ч. 1 ст. 357 КПК України), огляд документів (ч. 1 ст. 358 КПК України) та огляд на місці (ч. 1 ст. 361 КПК України). Незважаючи на спільну мету, однакове коло учасників, спрямування на одержання як невербальної, так і вербальної інформації, подібні завдання, для різновидів судового огляду за об'єктом все ж характерні особливості у процесуальному порядку їх виконання.

Зупинимось на аналізі законодавчої регламентації порядку здійснення огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Судовому огляду речових доказів у кримінальному провадженні присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як С.П. Грішин, О.Г. Дехтяр, С.О. Ковальчук, І.І. Когутич, В.В. Мурадов, С.Б. Россінський, І.І. Шепітько та ін. Незважаючи на те, низка питань законодавчої регламентації цієї процесуальної дії залишаються дискусійними: про право суду здійснювати огляд речових доказів із власної ініціативи, про критерії вирішення питання щодо місця проведення судового огляду речових доказів, про порядок здійснення огляду документів, які наділені ознаками речових доказів. Тому дослідження порядку огляду речових доказів судом першої інстанції у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності, зокрема в аспекті формулювання науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуального закону і практики його застосування.

Метою статті є дослідження правового регулювання судового огляду речових доказів під час кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Системний аналіз норм кримінально-процесуального закону дозволяє виокремити такі способи дослідження речових доказів під час судового розгляду: 1) шляхом проведення їх огляду, звернення учасниками судового провадження уваги на певні обставини, пов'язані з речовими доказами та цією процесуальною дією, а також постановки запитань із приводу огляду свідкам, експертам, спеціалістам (ст. 358 КПК України); 2) шляхом експертного дослідження речових доказів (ст. 332 КПК України); 3) шляхом допиту експерта з приводу даного ним висновку за наслідками експертизи речових доказів (ст. 356 КПК України); 4) шляхом отримання консультацій або роз'яснень спеціаліста, які стосуються речових доказів (ст. 360 КПК України).

Звідси випливає, що огляд речових доказів є одним із способів їх дослідження, хоч і найпоширенішим. З огляду на це назва ст. 357 КПК України «Дослідження речових доказів» є значно ширшою, ніж її зміст, оскільки редакція цієї статті містить правове регулювання тільки першого з наведених способів дослідження речових доказів. Тому назву ст. 357 КПК України доцільно відкоригувати, відобразивши в ній основний спосіб дослідження речових доказів, та найменувати її «Огляд речових доказів».

У главі 28 «Судовий розгляд» КПК України відсутній припис про те, за чією ініціативою відбувається дослідження речових доказів у судовому засіданні – суду чи учасників судового провадження. У ч. 1 ст. 357 КПК України лише зазначено, що речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження.

Згідно з правовою позицією, сформульованою колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 1 березня 2018 р. (справа № 184/2220/15-к, провадження № 51-620км17), огляд речових доказів під час судового розгляду не є обов'язковим: «Зокрема, ані в касаційній скарзі, ані в судовому засіданні засуджений і його захисник не змогли назвати жодного конкретного речового доказу, який би мав істотне значення для встановлення обставин вчинення злочину та який необхідно було дослідити з метою забезпечення повноти та всебічності судового розгляду... Згідно з технічним записом та журналом судового засідання, під час апеляційного розгляду цього провадження ні засудженим ОСОБА_2, ні його захисником Петечком В.М., які були присутні в судовому засіданні, будь-якого клопотання щодо огляду речових доказів, заявлено не було» [1].

Думка про те, що норми глави 28 КПК України не покладають на суд обов'язок проводити огляд речових доказів (за їх наявності), висловлена і у вітчизняній процесуальній літературі [2, с. 359].

На наш погляд, вищенаведений підхід не відповідає положенням кримінально-процесуального закону, помилково спрямовує судову практику.

Виходячи з положень ч. ч. 1, 2 ст. 23 КПК України (суд досліджує докази безпосередньо; не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду), якщо до матеріалів кримінального провадження долучені речові докази, їх огляд під час судового розгляду проводиться обов'язково.

Понад те, оскільки зібрані сторонами під час досудового розслідування або згодом додатково відкриті ними в наступних стадіях кримінального провадження матеріали стають доказами після їх перевірки за допомогою процесуальних дій, що проводяться в судовому засіданні, то речові докази повинні бути обов'язково досліджені впродовж судового розгляду.

Варто звернути увагу ще й на те, що, аналізований підхід не узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 94 КПК України про оцінку судом доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, приписами ч. 1 ст. 321 КПК України про спрямування головною суду розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, а також з вимогами ст. 370 КПК України, що ставляться до судового рішення.

Насамкінець, як огляд документів, так і огляд на місці можуть бути проведені з ініціативи суду (ч. 1 ст. 358, ч. 1 ст. 361 КПК України). Невже огляд речових доказів настільки відрізняється від інших двох видів судового огляду, що це має позначитися на іншому правовому регулюванні цього питання?

У зв'язку з наведеним С.Б. Россінський справедливо зазначає, що стосовно огляду речових доказів суд перестав бути публічним «господарем» процесу, потрапляючи в залежність від волевиявлення сторін [3, с. 393].

На думку С.П. Грішина, доречність огляду речових доказів може та повинна визначатися головною на власний розсуд, коли це буде необхідно для досягнення мети правосуддя [4, с. 424].

Огляд речових доказів у судовому засіданні дає можливість з'ясувати наявність у них ознак, описаних в про-

токолах огляду, обшуку, а також перевірити правильність оцінки, яка дана їм на стадії досудового розслідування. Тому речові докази можуть оглядатися під час судового розгляду як за ініціативою суду, так і за клопотаннями учасників судового провадження. Таке положення доцільно відобразити в редакції ст. 357 КПК України.

З огляду на це речові докази мають знаходитися в будівлі, в якій відбувається судове засідання (крім випадків неможливості доставки їх у приміщення суду та необхідності додержання особливих умов зберігання речових доказів), аби суд та учасники судового провадження в будь-який момент судового розгляду мали можливість їх оглянути. Тому судовий огляд речових доказів не може бути замінений оголошенням протоколів, складених за результатами проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, в яких пояснене походження та здійснений опис цих джерел доказів. Суд не вправі оголосити такий протокол і тоді, коли речовий доказ не можна доставити в судове засідання. У такому разі належить провести виїзне судове засідання з метою огляду цього речового доказу. І лише у випадку неможливості судового огляду речових доказів через їх втрату чи зіпсування внаслідок неналежного порядку зберігання допускається оголошення протоколу, в якому міститься поява та опис цих речових доказів, а також демонстрація фото- або відеоматеріалу огляду таких об'єктів у стадії досудового розслідування.

Огляду підлягають як речові докази, одержані у стадії досудового розслідування, так і подані сторонами під час судового розгляду.

Розпочинаючи огляд речового доказу, головуючий повідомляє його назву, зазначає коли, за яких обставин і ким був виявлений матеріальний об'єкт та приєднаний до матеріалів кримінального провадження, оголошує процесуальний документ, що містить опис цього доказу (протокол огляду місця події, обшуку тощо). Це дає можливість учасникам судового провадження переконаватися у відповідності предмета, що оглядається, його опису в документі, складеного під час досудового розслідування, з'ясувати, на які ознаки необхідно звертати увагу при їх судовому огляді. До того ж, дотримання такого порядку сприяє з'ясуванню допустимості та достовірності речового доказу, виявленню таких його особливостей, що вказують на заміну одного предмета іншим. Особам, яким подається речовий доказ, необхідно роз'яснити їх право звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з його оглядом.

Спочатку речові докази оглядає сам головуючий, потім інші судді, які входять до складу колегії суддів у цьому кримінальному провадженні (якщо справа розглядається судом колегіально), а також присяжними (у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 31, ст. 384 КПК України). За потреби речовий доказ може сприйматися на дотик та запах. Згодом головуючий передає через судового розпорядника (у разі його відсутності – секретаря судового засідання) речові докази для ознайомлення учасникам судового провадження та пропонує висловити із цього приводу свої міркування.

В.В. Мурадов вважає, що «це дещо спрощена процедура дослідження доказів учасниками судового провадження. Задля формування в них певного розуміння сутності того чи іншого доказу єдине, що закон дозволяє зробити, передати його для ознайомлення. Однак у нашому випадку таке «ознайомлення» обмежується лише сприйняттям зовнішніх властивостей доказу, зумовлене відсутністю можливості дослідити його на рівні із судом через відповідне формулювання норми закону... Отже, тут фактично відбувається демонстрація цього доказу, показ його зовнішніх властивостей. Цей термін також використовується і у ст. 359 КПК України в контексті дослідження відеозаписів» [5, с. 112].

У мовознавстві слово «ознайомлення» трактується як «подання відомостей, інформування про що-небудь»

[6, с. 834]. Ознайомлення учасників судового провадження з речовими доказами здійснюється шляхом їх огляду. Тому не варто протиставляти процесуальні можливості суду та учасників судового провадження у дослідженні речових доказів, зважаючи на термінологічну розбіжність редакції ч. 1 ст. 357 КПК України. Такі можливості однакові. Інформація про речовий доказ повинна бути не тільки доведена до відома учасників судового провадження, але й вивчена ними. Понад те, оскільки «демонстрація» тлумачиться як «публічний показ чого-небудь» [6, с. 283], то учасникам судового провадження створюються умови не тільки побачити, але розгледіти, роздивитися речовий доказ. Указані пізнавальні засоби охоплюються рамками судового огляду. Насамкінець, у цій же частині ст. 357 КПК України законодавець фактично ототожнює ознайомлення учасників із речовим доказом та огляд ними цього доказу, зазначаючи, що особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом.

Так, потерпілому може бути надана для ознайомлення викрадена в нього річ, вилучена в обвинуваченого, спеціалісту – печатка з ознаками підробки. Названі та інші учасники кримінального провадження можуть зосередитися на тих чи інших особливостях речового доказу, що мають значення для кримінального провадження (форма, розмір, матеріал, колір, рельєф поверхні тощо).

Згідно із ч. 2 ст. 357 КПК України огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням.

Звідси випливає, що судовий огляд речових доказів за місцем їх знаходження відбувається в ситуаціях, коли для ухвалення правосудного судового рішення можуть мати значення матеріальні ознаки відповідних предметів, які неможливо вилучити з місця, де вони розташовані, натомість ознаки оточуючої обстановки не мають такого релевантного значення. В іншому разі проводиться не огляд речового доказу, а огляд на місці.

С.О. Ковальчук, взявши за основу випадки для проведення судового огляду речових доказів за межами приміщення суду, наведені в п. 9 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні в першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», виокремив такі групи обставин, за яких ця процесуальна дія здійснюється за місцезнаходженням речових доказів: 1) притаманність речовим доказам особливих фізичних властивостей (їх габарити, кількість, вага, об'єм тощо); 2) можливість їх пошкодження внаслідок непридатності для транспортування; 3) належність речових доказів до числа предметів, вилучених з обігу; 4) необхідність забезпечення спеціальних умов зберігання речових доказів; 5) належність речових доказів до числа предметів, які мають історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність тощо [2, с. 362].

У таких випадках, як зазначено у п. 9 згаданого інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, суд приймає рішення про виїзне судове засідання для огляду речових доказів на місці та за необхідності відкладає судове засідання, повідомляючи учасникам дату, час та місце проведення виїзного судового засідання. До слова, відповідно до п. 5 ст. 322 КПК України одним з випадків відкладення судового засідання є проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження.

Однак не з усіма вищенаведеними групами обставин можна погодитися.

Насамперед, викликають застереження випадки, включені до другої групи. Якщо є загроза або допускається можливість пошкодження речових доказів під час тран-

спортування, то що стоїть на заваді вжиття максимальних заходів аби попередити чи звести таку можливість до мінімуму? Коли ж речові докази в принципі не придатні для транспортування, то в наявності перша група запропонованих обставин для судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду.

Крім того, навряд чи усі речові докази, що належать до предметів, вилучених з обігу, доцільно оглядати за місцем їх знаходження. Зокрема, ручну вогнепальну зброю і боеприпаси до неї, холодну зброю та інші предмети, спеціально призначені для нападу та оборони (кастет, стилети, балончики з рідиною паралітичної дії тощо), за умови дотримання встановлених правил поведінки з ними, цілком можна оглянути і в залі судового засідання. Те саме стосується й судового огляду наркотичних засобів, психотропних речових, їх аналогів і прекурсорів, спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Натомість вибухові, легкозаймисті або інші небезпечні, зосібна радіоактивні, отруйні, їдкі, сильнодіючі речовини, з огляду на встановлені спеціальні умови їх зберігання та поведінки з ними, справді належить оглядати за їх місцезнаходженням.

Насамкінець, далеко не завжди речові докази, що мають історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність, потребують пілонепроникності, герметизації, особливого світлового, температурно-вологісного та інших режимів зберігання. Тому такі речові докази можуть оглядатися в умовах судового розгляду.

Тож, вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, слід зважати на: а) специфіку їх фізичних ознак (велика маса, громіздкість, невіддільність від місця розташування, включення у технологічні процеси тощо); б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду.

Виїзд суду та учасників кримінального провадження для огляду речового доказу – складова частина з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказів. Прибувши на місце знаходження такого джерела доказів, головуючий оголошує там про продовження судового розгляду.

У вітчизняній доктрині кримінального процесу висловлена думка про те, що у випадку огляду речових доказів за їх місцезнаходженням засада безпосередності діє в обмежених рамках [7, с. 139].

Видається, що підстави для такого висновку відсутні. Як слушно зазначає С.О. Ковальчук, для реалізації засади безпосередності у стадії судового розгляду місце проведення огляду речових доказів (зал судового засідання чи місце їх знаходження) вирішального значення немає. Важливо лише, щоб такі докази безпосередньо сприймалися судом [2, с. 361].

Кримінально-процесуальний закон України не дає відповіді на запитання, в якому порядку здійснюється судовий огляд речових доказів, що знаходяться поза приміщенням суду. Варто погодитися з думкою, що такий огляд має відбуватися за правилами, встановленими для проведення огляду на місці (ст. 361 КПК України) [8, с. 743; 9, с. 652].

З метою подолання означеної прогалини вітчизняними науковцями розроблено нову редакцію ч. 2 ст. 357 КПК України, присвячену правовому регулюванню огляду речових доказів за їх місцезнаходженням. При цьому запропоновано зазначити, що «неприбуття учасників кримінального провадження, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає проведенню огляду речових доказів за їх місцезнаходженням» [2, с. 366].

Варто зазначити, що положення подібного змісту закріплені у ч. 2 ст. 85 ЦПК України, ч. 2 ст. 81 КАС України та ч. 2 ст. 82 ГПК України. Однак вищенаведена

пропозиція в рамках кримінального провадження, як на нас, позбавлена практичного сенсу, оскільки згідно із ч. 2 ст. 111 КПК України повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою. Інша справа – неприбуття належним чином викликаних учасників кримінального провадження. За такої ситуації судовий розгляд потрібно відкласти.

У криміналістичній літературі запропоновано в окремих випадках використовувати відеоконференцію з метою огляду речових доказів за їх місцезнаходженням. Так, на переконання В.В. Мурадова, «для підвищення ефективності методики огляду речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, видається більш раціональним передбачити можливість застосування у цій ситуації комплексу технічних засобів відеозв'язку. Тобто можна провести огляд у більш оптимальні строки та за сприятливіших умов. Своєрідний телеміст дозволив би безпосередньо під час судового засідання, в контексті усіх обставин, викладених сторонами, сприйняти необхідні ознаки відповідного доказу, в усіх можливих його аспектах. Наприклад, під час так званого відеоогляду сторони могли б заявляти клопотання про той чи інший ракурс огляду, наголошувати на певних його особливостях під час демонстрації доказів і, як наслідок, формувати послідовність виконання або проходження елементів обстановки, що мають значення для справи. Режим такого сприйняття може забезпечити повноту огляду, зважаючи на технічні можливості відеоконференцзв'язку. Але й тут виникають сумніви у дотриманні засади безпосередності. Адже органолептичні можливості сторін в цьому огляді – дещо, як видається, обмежені. Разом із тим, якщо в запропонованому режимі неможливо, на думку когось із учасників процесу, безпосередньо сприйняти необхідні якості або властивості доказів, тоді на це має бути відповідна реакція суду чи представників протилежної сторони. Так, за недостатності чи неповноти такого огляду сторони можуть обґрунтовано про це заявляти у клопотаннях суду. Відтак суд має прийняти рішення, зважаючи на обґрунтовані причини цих клопотань» [5, с. 110].

Така пропозиція варта уваги. Для прикладу, в разі значної цінності речового доказу та (або) необхідності забезпечення оптимального режиму його зберігання як альтернатива виїзному судовому засіданню цілком може використовуватися і вищезапропонована форма судового огляду речового доказу. У режимі відеоконференції також може бути проведений огляд речового доказу, якщо він знаходиться поза межами територіальної юрисдикції суду, який здійснює судовий розгляд.

У п. 9 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/04-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні в першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» зазначено, що, «незважаючи на те, що документи є речовими доказами, окремий порядок їх дослідження встановлено ст. 358 КПК» [10].

З таким категоричним твердженням важко погодитися. Насамперед, воно суперечить припису ч. 2 ст. 98 КПК України про те, що документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, властиві речовим доказам. Для прикладу, документ досліджується в контексті його матеріальних ознак (матеріал, з якого він виготовлений, наявність слідів пальців рук, мікрочастинки сторонніх речовин, дописування, підчистки, витравлювання, використання подрібленої печатки, заміни фотографії тощо). Крім того, аналізований підхід не відповідає положенням ч. 1 ст. 357 КПК України, у якій вказано, що повинні бути оголошені в судовому засіданні та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження протоколи

слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи засвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження. Інакше кажучи, в наведених нормах йдеться про документи в розумінні ч. 1 ст. 99 КПК України. Тому судовий огляд документів, що є речовими доказами, належить здійснювати в порядку, визначеному ст. 357 КПК України.

Частина 3 цієї статті надає можливість учасникам судового провадження з дозволу головуючого ставити почергово, у порядку, визначеному останнім, запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали. Свідок та експерт, а також сторони кримінального провадження можуть заявити клопотання про проведення їх повторного допиту, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що вони можуть надати показання стосовно обставин, зокрема пов'язаних із речовими доказами, щодо яких цих осіб не допитували. Із цих підстав суд вправі із власної ініціативи прийняти рішення про проведення повторного допиту свідка чи експерта, а також опитування спеціаліста у порядку, визначеному ч. 2 ст. 360 КПК України [10].

Водночас законодавець не забороняє учасникам судового провадження ставити запитання, пов'язані з оглядом речових доказів, один одному (для прикладу, захисник – потерпілому, прокурор – обвинуваченому, експерт – свідкові).

Під час або за наслідками судового огляду речових доказів учасники судового провадження можуть заявити клопотання про визнання цих доказів недопустимими. У такому випадку суд має діяти згідно з правилами, встановленими у ч. 2 ст. 89 КПК України, – в разі встановлення очевидної недопустимості речового доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість огляду такого доказу або припинення його огляду в судовому засіданні, якщо такий огляд був розпочатий.

При цьому в п. 9 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду

в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» слушно стверджується, що під час огляду речових доказів у суді за клопотанням учасника судового провадження щодо визнання речового доказу недопустимим у зв'язку з отриманням його в порядку, не передбаченому процесуальним законом, можуть бути досліджені (оголошені й пред'явлені) протоколи їх огляду, отримані під час досудового розслідування, а також інші документи, долучені до кримінального провадження [10].

Висновки. Дослідження правового регулювання, практики застосування та доктринальних підходів до судового огляду речових доказів у кримінальному провадженні дозволяє сформулювати такі висновки.

Огляду підлягають як речові докази, одержані у стадії досудового розслідування, так і подані сторонами під час судового розгляду.

Речові докази можуть оглядатися під час судового розгляду як за ініціативою суду, так і за клопотаннями учасників судового провадження.

Судовий огляд речових доказів за місцем їх знаходження відбувається в ситуаціях, коли для ухвалення правосудного судового рішення можуть мати значення матеріальні ознаки відповідних предметів, які неможливо вилучити з місця, де вони розташовані, натомість ознаки оточуючої обстановки не мають такого релевантного значення.

Вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, слід зважати на: а) специфіку їхніх фізичних ознак (велика маса, громіздкість, невіддільність від місця розташування, включення в технологічні процеси тощо); б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду.

Судовий огляд речових доказів, що знаходяться поза приміщенням суду, відбувається за правилами, встановленими для проведення огляду на місці.

Судовий огляд документів, що є речовими доказами, належить здійснювати у порядку, визначеному ст. 357 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2018 р., справа № 184/2220/15-к, провадження № 51-620км17. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/view/C005670?an=3>.
2. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2017. 618 с.
3. Россинский С.Б. Концептуальные основы формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в доказывании по уголовному делу : дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Московский гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. Москва, 2015. 525 с.
4. Гришин С.П. Судебное следствие в смешанном уголовном процессе (гносеологический, процессуальный и тактико-криминалистический аспекты). Москва : Юрлитинформ, 2008. 472 с.
5. Мурадов В.В. Техніко-криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 222 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Дехтяр О.Г. Реалізація засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. *Наше право*. 2013. № 7. С. 135–142.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.
10. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>.